Bezpečnostní, politické a kulturní aspekty evro-středomořského partnerství

JAROSLAV BUREŠ

V Barceloně se před pěti lety sešli ministři zahraničních věcí členských států Evropské unie (EU) a většiny nečlenských zemí Středomoří, aby zahájili novou etapu multilaterální spolupráce označovanou jako evro-středomořské partnerství. Byla přijata tzv. *Barcelonská deklarace*, která poprvé v historii obsahovala principy komplexní spolupráce členských států EU a Středomoří ve všech oblastech v rámci evro-středomořského partnerství (ESP). První dva roky po barcelonské konferenci lze hodnotit jako období spíše deklarativních, slavnostních prohlášení, kdy plnění různých předsevzetí probíhalo váhavě a méně důsledně.

Ambice postupně začínaly narůstat a dnes se o ESP z ekonomického hlediska oficiálně hovoří jako o ekvivalentu severoamerického ekonomického seskupení NAFTA.[1] Zhruba od druhé poloviny roku 1998 nastala fáze určitého vystřízlivění a zreálnění pohledů, která byla patrná od třetí stuttgartské evro-středomořské ministerské konference konané v dubnu 1999. Zvýšila se efektivnost jednání a dostavily se konkrétní výsledky. Zrychlil se proces přípravy a uzavírání asociačních dohod mezi EU a jednotlivými nečlenskými zeměmi Středomoří, jejichž cílem je vytvořit zónu volného obchodu do roku 2010. Objevilo se velké množství MEDA projektů financovaných z rozpočtu EU a Evropské investiční banky (EIB) vyčleněné pro evro-středomořské partnerství. V politické a bezpečnostní oblasti byla pozornost věnována *Chartě pro mír a spolupráci*. Hledaly se vhodné formy politicko-bezpečnostního dialogu a nástroje pro posílení důvěry, předcházení a řízení konfliktů. Mezníkem bylo přijetí *Společné strategie EU vůči středomořskému regionu* v červnu 2000 a trvalý zájem úzce propojit ESP se *Společnou zahraniční a bezpečnostní politikou* (CFSP) po amsterodamském, kolínském a helsinském summitu EU.[2]

Objevují se však i realistické hlasy, že v případě Středomoří bude spolupráce probíhat mezi odlišnými civilizačními okruhy, a proto dosažení skutečného partnerství bude podstatně komplikovanější a z časového hlediska dlouhodobější. Huntingtonova vize pravděpodobného „střetu civilizací" a názory významného historika F. Braudela o jednotě a soudržnosti celého středomořského regionu (islámského, křesťanského i židovského) jsou častěji prezentovány jako negativní a pozitivní varianta dalšího vývoje ve středomořském prostoru.[3]

ISLÁM A POSTOJE EVROPSKÉ UNIE

Zájem EU o narůstající radikální islámské hnutí zvláště v severní Africe vyvolaly obavy z procesu zhroucení důvěry v demokratické hodnoty v těchto zemích. Tato eroze by se mohla postupně rozšířit i do Evropy, kde žije silná islámská komunita. Dalším motivem zájmu o islám je strach z rizika šíření teroristických akcí, ekonomická a politická destabilizace příslušných zemí, masová migrace do členských států EU, jakož i značný nárůst žádostí o politický azyl. Bombové atentáty ve Francii v polovině 90. let a aktivizace islamistických hnutí v západní Evropě i na Balkáně pak vystupňovaly strach z přenesení vnitropolitických konfliktů islámských zemí do členských států EU. Jen ve výjimečných případech jsou islámští radikálové vnímáni jako ohrožení samotné evropské existence.

V rámci EU se objevují názory, které zpochybňují adaptabilitu islámských zemí k západním standardům. Dva přehledy uveřejněné na stránkách časopisu *Economist* hodnotí odlišnost sociálních a právních struktur, stylu, kvality života, roli náboženského faktoru při formování různých tureckých postojů a národních institucí a dospívají k závěru, že turecký politický systém je v rozporu s pluralistickými ideály EU.[4] Tento názorový proud proniká i do vysoké politiky. Projev bývalého generálního tajemníka NATO W. Claese, označující islám jako největšího nepřítele západního světa po zhroucení komunismu ve východní Evropě, šokoval islámský svět a vyvolal silné emoce a protesty. Menší publicitě se těšily závěry z porady šesti křesťanskodemokratických (lidových) politických stran Evropy konané v březnu 1997 v Bruselu. V závěrečném komuniké a v následných komentářích bylo zdůvodňováno odmítnutí turecké kandidatury do EU neslučitelností islámských a západních kulturních a civilizačních hodnot.[5] Reakce Turecka, a dokonce i USA, které obhajují oprávněnost členství Ankary tezí o anatolském evropanství, byly velmi podrážděné a kritické. Stačilo pouze zvýraznit diplomatický přístup a zdůvodnit svůj postoj odvoláním se na maastrichtská kritéria a na požadavky liberální demokracie. Ministři zahraničních věcí EU byli donuceni omluvit se Turecku během svého zasedání v Apeldooru (březen 1997) a vysvětlit, že islámská identita nebude překážkou budoucího členství v EU. Turečtí představitelé jsou přesto přesvědčeni o tom, že hlavní překážkou vstupu Turecka do evropských struktur je a bude islámský charakter země.[6]

V této souvislosti je zajímavé, že odvěký turecký rival (Řecko) na různých fórech rozhodně odmítal podobné úvahy, a to bez ohledu na svou helenistickou a pravoslavnou kulturněhistorickou identitu a na neblahé historické zkušenosti s osmanskou expanzí. Hlavním kritériem způsobilosti Turecka pro členství v EU se podle názoru Athén měla stát kodaňská a maastrichtská kritéria, nikoli tedy kulturněhistorické stereotypy z minulosti. Naopak Kohlova vláda byla z mnoha důvodů zásadním odpůrcem turecké kandidatury do EU a jedním z jejích důvodů byl i civilizační aspekt. Proto početná turecká diaspora žijící v Německu hlasovala v posledních parlamentních volbách pro kandidáty z řad sociální demokracie. V této souvislosti je třeba připomenout, že v Turecku působí nejumírněnější právní hanafijská sunnitská škola islámu, která se vyznačuje umírněností a tolerantním vztahem k jinověrcům. Rovněž alavitská turecká menšina nepatří k fanatickým věřícím a inklinuje spíše k levicovým proudům. Definice identity Evropy jako křesťanské by nepochybně vyvolala pobouření v jižním muslimském Středomoří a dále by zvýraznila obraz Evropy jako „pevnosti" či „křesťanského klubu". Naříkání, že Evropa plánuje vytvořit v budoucnosti „křesťanský klub", důrazně odmítají oficiální představitelé EU i jednotlivých členských států.[7]

V pozadí negativního pohledu na islám jsou nepochybně hluboce zakořeněné negativní stereotypy kulturněhistorického původu, ale nabízí se i jiné vysvětlení. Snahu hledat hrozbu nikoli na východě, ale na jihu je možné podle Lorcova názoru dát do souvislosti s úsilím většiny členských států EU udržet dosavadní byrokracii NATO i po skončení studené války a zachovat stejně vysoký rozpočet.[8]

Je třeba zdůraznit, že v rámci společné evropské zahraniční politiky nebyl dosud jasně oficiálně formulován evropský přístup k tak závažnému a aktuálnímu jevu, jakým je islám či islamismus. Každý členský stát EU zpravidla určuje své přístupy a strategii vůči vlastní islámské komunitě i vůči jednotlivým islámským zemím individuálně. Zvláště v 90. letech se objevuje množství různých přístupů, iniciativ a prohlášení, které jsou pouze východiskem ke stanovení hlavních principů. Rovněž v *Barcelonské deklaraci* nenajdeme ani zmínku o radikálním islamismu, ale pouze o terorismu, o migraci a o dalších bezpečnostních aspektech, které s tímto jevem souvisejí nepřímo. V dalším významném dokumentu nazvaném *Společná strategie EU vůči středomořskému regionu*, přijatém Evropskou radou v červnu 2000 v portugalské Santa Maria de Feira, se hovoří o nutnosti pokračovat v dialogu mezi kulturami a civilizacemi za účelem boje proti rasismu, netoleranci (náboženské i kulturní) a xenofobii.[9]

Nelze rovněž konstatovat, že by evropské vlády usilovaly o skutečné poznání islámské problematiky. Zájem o ni se projevoval spíše ve spojení s takovými citlivými případy, jako jsou víza, azylová politika, migrace, které dosud nejsou ideálně koordinovány na úrovni EU. I kdyby politický islám a jeho radikálnější projevy byly považovány za hrozbu evropské bezpečnosti, jsou evropské vlády nuceny jednat samostatně v těch případech, které přesahují oblast obrany jejich národních zájmů, a to v důsledku jejich členství v mezinárodních obranných aliancích, jako je Západoevropská unie (ZEU) a především NATO.

Pokud současně působil vnitřní a vnější vliv islámské aktivity, objevila se snaha vypracovat jednotnou evropskou politiku vůči islámu. V této souvislosti je typický vztah Francie a Alžírska, jejichž zvláštní vztahy ostatní evropské země respektovaly a nevyvíjely téměř žádné individuální diplomatické úsilí za účelem řešení alžírské krize, a to vzhledem k velmi citlivému vnímání tohoto problému Francií. V některých případech dokonce Paříž vnucovala své postoje ostatním členům EU.[10] Bývalý ministr vnitra Ch. Pasqua byl považován za hlavního iniciátora celoevropské akce s cílem vytlačit alžírské islámské aktivisty a nákupčí zbraní z členských států EU v polovině 90. let.

Rozpad Jugoslávie a následný řetěz občanských válek vyvolal v Evropě obavy z vytvoření islámského státu v Bosně. S. Huntington ve svém bestseleru tvrdí, že *„Evropané... vyjádřili obavy, aby vytvořením muslimského státu v bývalé Jugoslávii nevznikla základna pro šíření muslimských emigrantů a islámských fundamentalistů a nezesílilo to, co francouzský prezident J. Chirac označil jako »les odeurs d'islam en Europe«"*.[11]

Tyto postoje jsou mnohdy v rozporu s některými minulými prohlášeními orgánů EU. Rada Evropy přijala v září 1991 tzv. Doporučení č. 1162, kterým přiřazuje islám k evropským civilizačním dějinám a zdůrazňuje potřebu zobrazovat jej správně, bez nepřátelských stereotypů.[12]

Další významný dokument s názvem *Hrubý nástin vztahů EU a islámských zemí* byl zformulován během schůzek expertů a pracovníků ministerstev zahraničních věcí členských států EU koncem roku 1995 a předložen Radě k projednání.[13] Tento desetibodový dokument varuje před zjednodušeným pohledem na islám. Je třeba vést soustavný dialog se všemi umírněnými islámskými proudy a nesnažit se je izolovat či potlačovat. V této souvislosti byla většina členských států šokována tvrdým zákrokem tureckých vojenských kruhů a odstavením ústavní vlády umírněných islamistů z Refahu v čele s předsedou vlády N. Erbakanem. Obsah dokumentu doporučuje, aby hodnocení jednotlivých islámských skupin a hnutí vycházelo z konkrétní *„case by case"* analýzy bez nefunkčního zevšeobecňování. Zásadně odmítá slučovat označení muslimové *(muslimún)* coby věřící s islamisty *(islámijún)*, tj. s radikálními stoupenci politického islámu. Dále zde byla vyjádřena potřeba rozlišovat i mezi islámským extremistou a reformním islamistou, který respektuje demokratická pravidla a lidská práva. Známý západní islamista Maxim Rodinson v mnoha svých publikacích varuje před směšováním náboženského a politického fundamentalismu (arabsky *usúlíja dínija a usúlíja síjásija*) a vysvětluje, že náboženský fundamentalismus není v rozporu s moderními hodnotami.[14] Tento názor zastává i mnoho dalších arabistů a islamistů.

Velmi zajímavý dokument – *Fundamentalistické tendence a budoucnost demokracie v severní Africe*[15] – předložil A. Borderas v podvýboru pro Středomoří, který působí v rámci Hlavního výboru pro civilní nouzové plánování Severoatlantické rady. A. Borderas dospěl k závěru, že rysy islámského myšlení neznamenají, že islám je neslučitelný s demokracií. Spíše naznačují, že islám jako politický projekt bude problematické sloučit s demokracií, stejně jako každou politickou platformu vycházející z náboženského dogmatu (odmítání většinového systému, jednotlivec není chápán jako svobodný subjekt oddělený od společnosti, neexistence autonomního myšlení atd.). V tomto ohledu tradiční formy islámu, při nichž se ulémové spokojí s vyhlašováním zákona, aniž by narušovali činnost vlády, je kompatibilnější s demokracií než modely radikálních islamistů. Naopak hlavní hodnoty islámu – rovnost a sociální spravedlnost – jsou nepochybně kompatibilní s evropskými hodnotami.

Rovněž situace v islámském Středomoří není zcela idylická. Poměrně silný proud islámských modernistů a umírněných fundamentalistů je vyvažován radikálním, často antizápadním islamistickým myšlením. Zároveň je třeba připomenout, že islamisté většinou vůbec neodmítají modernismus ve své praktické podstatě, ale vadí jim např. západní kulturní expanze v období globálního multikulturalismu ohrožující v samé podstatě islámskou identitu.

Současný odliv islámského radikalismu v Íránu po nástupu prezidenta Chátamího, zklidnění situace v Egyptě i v Alžírsku nesmějí vyvolávat přehnaný optimismus. Očekávané ekonomicko-sociální problémy vyplývající z rychlé liberalizace a oslabení stabilizační funkce státu, silně redukovaná a kontrolovaná demokracie, stagnace blízkovýchodního mírového procesu, neúspěch panarabského nacionalismu, možná krize identity či legitimity režimů budou faktory, které mohou kdykoli a kdekoli ve středomořské oblasti aktivizovat většinou násilně utlumené aktivity islamistů.

V rámci barcelonského procesu by dialog civilizací a kultur měl pomoci k překonání kulturněhistorických předsudků. V *Barcelonské deklaraci* je uvedeno, že cílem dialogu je zlepšit vzájemné pochopení prostřednictvím kulturní výměny a znalosti jazyků.

Islamismus podle Roberta Aliboniho je nutné v současné době chápat jako globální či meziregionální faktor a nespojovat ho pouze se Středomořím, s Blízkým východem a podle toho k němu přistupovat.[16] Jednotlivá hnutí a islamistické skupiny jsou sice rozmanité ve svých dílčích cílech a taktice (což je mnohdy i geograficky či kulturněhistoricky podmíněno), ale strategické cíle jsou podobné – vybudování islámského státu a zavedení islámského práva. Největší obavy v Evropě panují z tzv. „dominového efektu", což znamená, že se v případě vítězství islamistů v jedné zemi rozšíří islámská revoluce do dalších zemí. Ve prospěch této hrozby svědčí i to, že islamisté tradičně odmítají koncepci státu a národních hranic. Jejich islámský řád zahrnuje celé islámské společenství *(umma)*. Slepá a silná podpora antiislamistických středomořských režimů ze strany Západu, podobná podpoře antikomunistických režimů z doby studené války, může pak mít zcela opačné následky – zvýšit popularitu a podporu islamistů.

EVRO-STŘEDOMOŘSKÁ CHARTA PRO MÍR A BEZPEČNOSTNÍ SPOLUPRÁCE

Na základě *Barcelonské deklarace* měl být vytvořen evro-středomořský pakt, který se měl stát nástrojem k vytvoření oblasti míru a stability ve středomořském prostoru.[17] Tyto návrhy předložila Francie a Malta. Přitom francouzský návrh vycházel z dokumentu *Stability Pact in Europe*. Očekávalo se, že tento pakt bude obsahovat opatření k posílení důvěry, předcházení konfliktům, proti eskalaci násilí a pro boj proti terorismu.[18] Zabývat se měl spíše nevojenskými aspekty bezpečnosti (tj. *soft security*).

Během druhé ministerské evro-středomořské konference na Maltě (duben 1997) bylo rozhodnuto o přípravě charty pro mír a stabilitu. Pro Středomoří má stejný význam jako helsinský *Závěrečný akt* pro euroatlantický region. Od ad hoc ministerské konference v Palermu jsou rozvíjena i opatření k posílení partnerství. K nejdůležitějším z nich patří semináře pro diplomaty, síť ústavů pro výzkum zahraniční politiky, ochranná opatření proti katastrofám, seznam bilaterálních dohod a výměna informací o mezinárodních konvencích pro lidská práva, odzbrojení a humanitární práva.

Závěrečný dokument třetí evro-středomořské konference ve Stuttgartu (duben 1999) – *Formální závěry předsednictví* – obsahoval dodatek, který poprvé formuloval tzv. *Směrnice pro vypracovaní evro-středomořské charty pro mír a stabilitu*. V nich bylo zdůrazněno, že zmíněná charta bude sloužit jako funkční nástroj k zavádění principů *Barcelonské deklarace*.[19]

Text byl připraven do příští evro-středomořské konference, která se konala v Marseille v listopadu 2000 během francouzského předsednictví v EU. Charta by měla být schválena ministry tehdy, až to politická situace umožní. Znamená to, že se připouští možnost obstrukcí a následných revizí. Směrnice věnují pozornost zejména politickému dialogu

a systému předcházení konfliktům. Hlavními prvky tohoto dokumentu:[20] politická, nikoli právní závaznost; rozhodnutí budou přijímána konsenzem; důraz bude kladen na politická či bezpečnostní témata; ekonomická, sociální a kulturní témata budou posuzována pouze v politickém či bezpečnostním rámci; podpora lidských práv, demokracie, tolerance a vzájemného porozumění; spolupráce v takových oblastech, jako je organizovaný zločin, terorismus, nešíření zbraní hromadného ničení; předcházení konfliktům, řízení krizí, rekonstrukce po skončení konfliktu.

Směrnice obsahují poněkud vágní termín „dobré vládnutí" *(good governance)*, který lze často nalézt v dokumentech OSN, ale bez specifické vazby na bezpečnostní spolupráci. Může mít vnitrostátní působnost, anebo jeho význam může „přerůst" do oblasti mezinárodní (regionální) bezpečnostní spolupráce, což by bylo v tomto případě přínosnější při vytváření norem a pravidel jednání elit v bezpečnostní oblasti.

Podle některých pesimistických názorů obsah charty odráží zreálnění pohledů na možnosti, které jsou potřebné pro realizaci všestranného a ambiciózního projektu ESP v krátkém časovém úseku. Charta bude muset limitovat některé parametry, což však nemůže být v žádném případě hodnoceno jako ztráta dynamiky ESP.

V rámci ESP má být na základě charty vytvořen jednotný mechanismus, v jehož rámci bude umožněno všem partnerům definovat cíle společné bezpečnostní politiky a volně o nich diskutovat. Takový přístup znamená přelomový okamžik zvláště pro jihostředomořské země.

Charta bude využívat zkušeností z probíhajících dialogů v rámci NATO i ZEU, jako jsou společné semináře a akademické aktivity, vojenské návštěvy, pozorovatelský statut na vojenských cvičeních a opatření na upevnění transparentnosti. Dalším jejím rysem bude postupnost a dobrovolnost. To znamená, že si účastníci vojenského, bezpečnostního dialogu v rámci ESP mohou v přechodném období vybrat pouze některé formy spolupráce, které jim vyhovují, a ostatních se zatím nezúčastňovat. Budou rovněž dovoleny i subregionální projekty v rámci charty a ESP. Přitom spolupráce v nevojensky chápané bezpečnosti *(soft security)* by měla předcházet spolupráci ve skutečně vojenských záležitostech zahrnuté pod termín *hard security*.[21]

Charta nebude kopírovat žádný model spolupráce komplexně, ale bude přejímat všechny vhodné prvky z různých modelů a snažit se vytvořit vlastní specifický přístup v rámci ESP. Mír a stabilita by měly být dosaženy pomocí všezahrnujícího a vyváženého přístupu. Je zdůrazněna nutnost koherentního přístupu při aplikaci všech tří kapitol *Barcelonské deklarace*. Konkrétní obsah charty není zatím znám ani až po čtvrtém summitu v Marseille (listopad 2000), ale už nyní je zřejmé, že to nebude podrobně vypracovaný plán pro nový „středomořský řád". Charta nebude řešit problémy vojenské bezpečnosti *(hard security)*, rychlé institucionalizace a zasahování do existujících regionálních konfliktů. Spíše bude jejím cílem vytvořit nějaké normativní ukazatele (dohodnuté standardy a bezpečnostní směrnice) pro středomořské bezpečnostní prostředí, hledat terminologické sjednocení, a tak zajistit dlouhodobý společný rozvoj evro-středomořského bezpečnostního partnerství.

STRUKTURA A FUNKCE POLITICKÉHO DIALOGU

V *Barcelonské deklaraci* se principy politického dialogu velmi úzce prolínají s bezpečnostní agendou v kapitole nazvané *Politické a bezpečnostní partnerství: vytvoření společné oblasti míru a stability*. Zainteresované strany souhlasily s vedením a posilováním politického dialogu v pravidelných časových intervalech, který bude vycházet z principů mezinárodního práva a potvrdí množství společných cílů v záležitostech vnitřní i vnější stability.[22] O politickém dialogu se v obecné rovině zmiňuje též *Společná strategie EU pro Středomoří* z června 2000, a to jako o potřebě pravidelných konzultací a výměny informací se středomořskými partnery za účelem posílení partnerství.

Podle Aliboniho názoru by měly instituce politického dialogu vycházet ze dvou předpokladů. V prvé řadě by měly zvýšit soudržnost mezi mechanismem pro vytváření kon-

senzu v jednotlivých zemích a mezinárodní spoluprácí tak, aby bylo dosaženo lepšího řízení interdependence a globálních ekonomických, sociálních i kulturních procesů. Dalším cílem by mělo být navázání takového dialogu, jenž by začlenil středomořskou oblast do globálních procesů, a tak snížil napětí mezi globalizací a specifikami dané oblasti.[23]

Existuje několik základních modelů politického dialogu. První z nich charakterizuje politický dialog jako opatření pro partnerství v makrorovině. Model je přizpůsoben tak, aby odstranil přetrvávající politickou nedůvěru, která může znesnadnit plnění úkolů evro-středomořského partnerství. Země na obou březích Středomoří se příliš neliší v percepcích společných hrozeb, ale spíše ve vnímaní vedlejších důsledků rizik na severu a v případě jihu zase obav z nežádoucího pronikání, zákazů a nátlaku. Je zřejmé, že první etapou dialogu bude posilování vzájemné důvěry. Má probíhat současně s pravidelným a institucionalizovaným politickým dialogem a sloužit jako základ pro kooperativní spolupráci. Tento model dialogu byl poprvé „představen" v dokumentu *Stanovy pro vypracování evro-středomořské charty pro mír a stabilitu*, přijatém ministerskou konferencí ve Stuttgartu. Je určen spíše pro zlepšení informovanosti, průhlednosti a dlouhodobé důvěry než pro intervenci. Přitom nevylučuje operační *ad hoc* nástroje, které chce zavádět postupně, a to na základě konsenzu a nezávazně v souladu s ustanoveními jednotlivých smluv. Úkolem tohoto modelu bude politický monitoring a výměna za účelem posílení stability, prevence konfliktů pomocí „měkčích" a na konsenzu závislých opatření a snad i společné deklarativní politiky.

Dalším modelem je politický dialog jako nástroj k předcházení konfliktům a k řízení krizí. Konkrétnějším způsobem vlastně zavádí do praxe obsah předchozího dialogu, závisí rovněž na stupni přesvědčivosti a na konsenzu. Nižší stupeň je přirovnáván k *Paktu stability v Evropě*. Jedná se přibližně o posílenou formu dialogu spočívající na dvou pilířích:

- na souboru principů a smluvních dokumentů, u nichž se předpokládá přijetí všemi partnery;
- na souboru opatření k posílení důvěry či opatření k vybudování partnerství (CBM–PBM).

Vyšší formou tohoto modelu by mohl být evro-středomořský mechanismus pro politický dialog podobný Stálému výboru OBSE, jenž má důležitou operační roli s ohledem na prevenci konfliktů. Umožňuje rychlé reakce na podněty včasného varování, které přicházejí z různých institucionalizovaných a mezivládních odboček organizací. Pracuje jako nástroj, jehož prostřednictvím mohou vlády zajistit včasné varování a dát najevo konsenzus ve vztahu k přijatelnosti a potřebnosti zamýšlené akce. Výbor pak může velmi rychle posoudit konkrétní akci. Evro-středomořské partnerství by mělo mít vlastní specifické nástroje k uplatnění modelu OBSE či souhlas s přístupem k operačním zařízením (např. ze strany EU, ZEU, Ligy arabských států či Organizace africké jednoty). Tento model vyžaduje značné posílení institucionální struktury partnerství a zvýšenou logistickou podporu jejího fungování.

Třetí zvažovanou formou je politický dialog jako nástroj rozhodování. Tento model by vyžadoval vyzrálou, vyváženou a institucionalizovanou evro-středomořskou entitu, dobře propracované nástroje a opatření k dosažení bezpečnostní spolupráce ve směru vytvoření oblasti míru a stability na základě *Barcelonské deklarace*. Evro-středomořské partnerství by v tomto případě bylo více organizačně nezávislé na EU a muselo by být schopné přijímat společná rozhodnutí pro preventivní i mírové operace.

Třetí model je v současné době neuskutečnitelný a první či druhý model je třeba posoudit ve vztahu k politické udržitelnosti, která zahrnuje tři faktory: nedělitelnost bezpečnosti ve vztahu k členským státům barcelonského partnerství; rozsáhlost či globalita odrážející se ve společných přístupech k bezpečnosti a spolupráci; respektování suverenity a jurisdikce ve vztahu k intervencionismu. Uvedené otázky byly projednávány už na druhé evro-středomořské konferenci v Maltě v dubnu 1997, kde zvláště Itálie prosazovala pokračování rozhovorů tímto směrem. Následující tři roky byly pak vyplněny rozsáhlou diskuzí na toto téma.[24]

Středomoří je v současné době ve vztahu k nedělitelnosti bezpečnosti velmi heterogenní oblastí. Rozmanité percepce arabské národní bezpečnosti jsou doplňovány rozdílným hodnocením bezpečnosti ze strany vládnoucích elit a většiny obyvatelstva, jak se ukázalo během války v Perském zálivu. Dalším problémem je i panarabský nacionalismus, který dosud nevyčerpal své historické možnosti. Bezpečnost je v tomto případě chápána v rámci arabsko-islámské pospolitosti *(ummy)* a existují dlouhodobé snahy „vytěsnit" z budoucího bezpečnostního systému Izrael i Turecko, tj. země s americkou podporou, které mezi sebou velmi úzce spolupracují v bezpečnostní oblasti. V roce 1996 izraelský ministr zahraničních věcí Š. Peres předložil návrh na začlenění Izraele a Turecka do *Ligy arabských států* (LAS) za předpokladu, že změní svůj název a identitu (z arabské na blízkovýchodní). Návrh se setkal s nepochopením ze strany nejvyšších arabských představitelů, kteří se obávali útoku na samu podstatu arabské identity. A. M. S. Alí, ředitel Centra politických a strategických studií při Al-Ahrámu, navrhl, aby pro nearabské středomořské členy byl vytvořen statut pozorovatele či přidruženého člena.[25] Stejným způsobem skončil též americko-izraelský projekt na vybudování blízkovýchodní zóny volného obchodu (MEFTA). Arabské země ho označily za nástroj izraelské průmyslové a technologické hegemonie, tj. za „zónu šekelu". Přednost dostal projekt Velké zóny arabského volného obchodu a evro-středomořská zóna volného obchodu.

Během války v Perském zálivu se odhalila skutečnost, že LAS nemá dokonalý bezpečnostní systém v oblasti prevence, řízení konfliktů a především pro využití donucovacích prostředků proti potencionálnímu agresorovi. Vyslání a nasazení celoarabských jednotek proti narušiteli územní celistvosti arabské země je schvalováno konsenzem všech členských států LAS (s výjimkou konfliktních stran), což se v případě irácké okupace Kuvajtu ukázalo osudné. Ve většině meziarabských konfliktů vystupuje nejvyšší orgán – Rada LAS – jako pouhý prostředník. *Smlouva o společné obraně a spolupráci* byla spíše celoarabskou výzvou Izraeli než prvkem stabilního bezpečnostního systému vzhledem k výše zmíněné schvalovací mašinérii. Zahrnuje klauzuli, že útok proti jednomu členskému státu bude hodnocen jako útok proti všem arabským zemím a vztahuje se na něj princip společné obrany. Rozdílné názory a zájmy jednotlivých zemí brání vypracovaní a přijetí plánovaných dokumentů pro posílení bezpečnosti, jako je *Charta cti pro arabskou bezpečnost*, která má vycházet z principů Charty OSN a stát se dodatkem Charty LAS. Téměř deset let se připravuje projekt arabského soudního dvora a nebyla prosazena ani revize a modernizace Charty LAS. Jedinou možností v případě ozbrojeného konfliktu je tedy spoléhání se na individuální obranu, na regionální mechanismy (např. v rámci zemí GCC či Damašské deklarace), nebo na mezinárodní pomoc. Přesto myšlenka vytvoření evro-středomořského bezpečnostního systému, který by se vztahoval k ozbrojeným konfliktům *(hard security)*, není v arabském světě příliš populární.

Představa jednotného středomořského a blízkovýchodního prostoru znepokojuje rovněž Izraelce, kteří se považují za „evropský ostrov" v arabském, islámském moři a zdůrazňují svou výjimečnost.[26] Turecké bezpečnostní priority po skončení studené války jsou velmi široké. Z geografického hlediska zahrnují vedle Blízkého východu a Středomoří i kaspickou, kavkazskou oblast, Balkán, Střední Asii. Maghrebské země zase nechtějí být příliš zataženy do složitých problémů Mašriku a rozvíjejí vlastní specifické vztahy s EU. Bezpečnostní rozbuškou je Kypr, protože obě garanční mocnosti – Turecko a Řecko – se prakticky neshodnou na budoucích zárukách jeho bezpečnosti. Turecko chce být nadále garantem bezpečnosti *Severokyperské turecké republiky* (SKTR) na základě tzv. *Garančních dohod* i po vstupu *Kyperské republiky* do EU, přestože SKTR dosud neuznal ani jeden stát světa.

Je patrné, že nedělitelnost bezpečnosti je za těchto podmínek těžko dosažitelná v krátkodobém horizontu. Nabízí se možnost chápat nedělitelnost bezpečnosti méně regionálně a více funkčně. To v praxi znamená, že zlepšení bezpečnosti jedné skupiny v rámci evro-středomořského partnerství nesmí snížit bezpečnost ostatních členů.

Většina středomořských zemí či jednotlivé oblasti Středomoří odlišně přistupují k širšímu, globálnějšímu chápání středomořské bezpečnosti, protože mají dost odlišné zájmy a priority. Odlišný důraz je kladen na otázky bezpečnosti a stability, demokratizace a lidských práv, globalizace a kultury. Některé islámské země považují např. prosazování *Všeobecné deklarace lidských práv* či západního demokratického modelu za rafinovaný nástroj „západního kulturního imperialismu", který popírá arabská kulturní i historická specifika. Odlišnosti mnohdy brání pouhému propojování jednotlivých problémů, kompromisům a snižují vyhlídky na dosažení evro-středomořského konsenzu. Podle některých názorů *Barcelonská deklarace* nevyřešila problém rozdělení moci, který je nespravedlivý a straní vyspělým evropským zemím. Evropa není dostatečně citlivá ke skutečnosti, že Jih potřebuje „cítit" bezpečnost nejen ve vztahu k vojenskému napadení, ale především vůči hladu, žízni, znečištěnému životnímu prostředí, nedostatečnému zapojení do rozhodovacích procesů a jakémukoli odsouvání do pozadí.[27] Bezpečnostní problémy zahrnuté do *soft security* (sociální, politické a ekonomické) jsou příčinou značné společenské polarizace na jihu Středomoří, kterou musí Evropa pomáhat snižovat např. prostřednictvím podmiňujících dodatků k ekonomickým smlouvám, kyvadlové diplomacie a rozvoje speciálních programů pomoci. Realisticky řečeno, mnoho zemí jižního Středomoří se připojilo k barcelonskému procesu nikoli z potřeby zajištění bezpečnosti, ale protože očekávalo ekonomickou a finanční pomoc. Zanedbatelné není rovněž politické hledisko. Arabské země vidí ve středomořském partnerství alespoň částečné vybalancování neúměrně vysoké role USA po válce v Perském zálivu, která podle nich zvýhodňuje Izrael. Ekonomická síla Izraele se ve středomořském prostoru ve vztahu k EU rozplyne, a to na rozdíl od různých amerických blízkovýchodních schémat spolupráce.[28] Situace však není ideální ani mezi členy EU, protože některé členské státy uplatňují ve Středomoří své vlastní bezpečnostní či jiné zájmy, a tak oslabují *Společnou zahraniční a bezpečnostní politiku* (CFSP).[29]

K otázkám svrchovanosti a vměšování velmi citlivě přistupují zvláště středomořské země. Během mimořádné schůzky ESP v Palermu (červen 1998) byl termín *opatření na posílení důvěry* (CBM) nahrazen termínem *opatření na posílení partnerství* (PBM). Celkově však převažuje snaha odkládat prvky vojenské spolupráce na pozdější (příznivější) dobu.

Zvláště Arabové kritizují evropské a americké unilaterální přístupy k bezpečnosti. USA a EU mají vybudované vlastní nástroje a instituce pro řízení či předcházení krizím, zatímco v kooperativní bezpečnostní spolupráci by měly být nejdříve vytvořeny společné nástroje a instituce. Stačí připomenout reakce Arabů na vytvoření evropských jednotek EUROFOR a EUROMARFOR.[30] Téměř všechny arabské země (včetně umírněných) ostře kritizovaly jejich vznik jako relikt neokolonialismu a intervencionismu, narušující slibně se rozvíjející středomořskou spolupráci.

Další závažnou výhradou arabské strany je tendence Evropy či Západu jako celku změnit podstatu suverenity zaváděním nových koncepcí legitimity založené na morálních faktorech a méně na uznávané jurisdikci. Jestliže není tato tendence začleněna do společné mezinárodní instituce, jakou je např. OSN, pak příslušné zemi nezbývá než se začlenit na správnou stranu nebo riskovat rozsáhlou intervenci. Je pravděpodobné, že zmíněná dilemata budou komplikovat politickou a bezpečnostní spolupráci v regionu i po nastolení blízkovýchodního míru.

Politická a bezpečnostní fragmentalizace, rozdíly v prioritách ve vztahu ke společným cílům a komplexnosti bezpečnosti, jakož i negativní vzájemné chápání jasně dokazují, že jakékoli bezpečnostní spolupráci v rámci partnerství musí předcházet delší a cílená etapa posilování důvěry na makropartnerské úrovni. Přijetí výše zmíněných stuttgartských směrnic, vypracovaných vysokými ministerskými úředníky, dokazuje, že mnoho akcí v rámci partnerství je možné realizovat i v atmosféře nedůvěry a podezírání. Směrnice umožňují realizovat nejen akce v rámci dobrého sousedství, regionální spolupráce, ale – což je nejdůležitější – zabývat se i prevencí konfliktů, postkonfliktním ozdravným procesem a řízením konfliktů (z politického hlediska méně pravděpodobné).

V obecném měřítku preventivní diplomacie vyžaduje několik důležitých předpokladů:
- zúžení rozdílů v principech a hodnotách (např. lidská práva a demokracie) a ochotu přistoupit na jisté omezení státní svrchovanosti a jejích atributů ve prospěch mezinárodní akce (zasahování do vnitřních záležitostí s odůvodněním více či méně sdílených hodnot);
- vykonavatelé preventivní akce musejí disponovat příslušným nátlakovým prostředkem;
- přesvědčivý výběr případů vyžadujících intervenci;
- zajištění souhlasu ze strany dotyčných stran.

Je nepopiratelné, že v rámci ESP EU nedisponuje nátlakovými prostředky. Vinu za tento stav nese nedostatečná soudržnost v rámci barcelonského procesu. Značné rozdíly v hodnotách a principech způsobí, že účastníci odmítají jakékoli omezení vlastní suverenity, a tedy i jakoukoli formu mezinárodního zasahování. Celému procesu prevence konfliktů musí předcházet selekce (případů a nástrojů) a získání všeobecného souhlasu. Ministerská konference na Maltě (1997) schválila projekt na vytvoření komunikační sítě mezi vybranými ohnisky jako minimální opatření na posílení důvěry (CBM) či partnerství (PBM).

Zvažuje se přizpůsobení některých fungujících modelů preventivní diplomacie potřebám ESP. Nejčastěji je uváděn tzv. „berlínský mechanismus" (tj. mechanismus pro konzultace a spolupráci v nenadálých případech), který byl v červnu 1991 iniciován členy OBSE za účelem vyvolat zájem o krize a v souvislosti s možnou přípravou nějaké preventivní akce. Během krátké historie ESP se tato myšlenka objevila v různých souvislostech. Lucemburský návrh charty počítal s možností zvláštních schůzek na úrovni vyšších úředníků v případě vzniku krizí či napětí, čímž si podržel formu „berlínského mechanismu". Trochu odlišná východiska nabízela iniciativa Malty na vytvoření Paktu stability ve Středomoří. Malta obhajovala zřízení kulatých stolů, jež by se na žádost zainteresovaných stran zabývaly specifickými krizemi. Tyto kulaté stoly či spíše *ad hoc* konference by se konaly mimo rámec barcelonského procesu. Část nečlenských států EU ze Středomoří se k těmto návrhům, které byly z hlediska budoucnosti dialogu nanejvýš žádoucí, zachovala chladně.

„Berlínský mechanismus" byl několikrát použit, ale byl postupně nahrazen pravidelnými schůzkami Stálého výboru OBSE, který se zabýval problematikou včasného varování. A. Biad navrhl tento model i pro ESP.[31] Spočíval by v přeměně barcelonského Výboru vysokých úředníků ve stálý orgán podobný Stálému výboru OBSE, a to s podobnými kompetencemi. OBSE má však na rozdíl od barcelonského procesu velmi propracovanou strukturu a vazby členská základna – Stálý výbor – ostatní orgány a větší autonomnost institucí. Je pravděpodobné, že podobné řešení je v blízké budoucnosti nemyslitelné a v úvahu připadá spíše nějaká varianta v rámci zmiňovaného „berlínského mechanismu".

NÁSTROJE A PROSTŘEDKY PRO PŘEDCHÁZENÍ KONFLIKTŮM V RÁMCI BARCELONSKÉHO PROCESU

Dostatečný politický dialog zaměřený na zvýšení důvěry a na včasné varování je základem systému předcházení konfliktům ve Středomoří. Po dosažení všeobecného souhlasu členů bude nutné pomocí různých nástrojů aktivizovat obsah charty.

Operační centrum

Výbor vysokých úředníků se v roce 1996 zabýval tzv. *Akčním plánem*, který počítal s možným vytvořením evro-středomořského operačního centra, které by bylo využíváno pro účely včasného varování. O této myšlence se ve stuttgartských směrnicích neobjevila ani zmínka, ale to neznamená, že by byla „mimo hru". Konkrétní mechanismus preventivní diplomacie, včetně potřebných nástrojů, měl být průběžně projednáván a upřesňován. Existuje několik představ, jak by mělo zmíněné centrum fungovat:[32]
- Záviselo by na operačních centrech a na podobných nástrojích vytvořených v rámci EU/ZEU. Zásadní překážkou realizace této možnosti budou předsudky zemí jižního

Středomoří, jež mají obavy ze západního bezpečnostního unilateralismu. Složité bude určit i podmínky, za jakých bude evro-středomořské partnerství využívat bezpečnostní infrastrukturu EU/ZEU.

- Přístup k evropským operačním centrům zajistit pomocí opatření na posílení partnerství (PBM).
- Vytvořit síť operačních center EU i středomořských operačních center a pomocí protokolů určit limity a účel spolupráce. Problémem by byla asymetrie mezi oběma systémy a možná neochota ke spolupráci.
- Vytvořit vlastní operační evro-středomořské centrum, což bude lépe proveditelné v případě *soft security* akcí.

V každém případě bude problémem velká závislost na evropských kapacitách, což se může odrazit v nedůvěře středomořských partnerů. Profesor Echeveria upozornil na nedůvěru a strach zvláště maghrebských partnerů z evropského vědeckého a technického rozvoje, symbolizovaného např. družicí Helios, která není v žádném případě zaměřena na sledování maghrebských zemí.[33]

EVRO-STŘEDOMOŘSKÉ CENTRUM PRO PŘEDCHÁZENÍ KONFLIKTŮM

Ve stuttgartské *Směrnici pro vypracování evro-středomořské charty pro mír a stabilitu* je zmínka o potřebě vytvořit evro-středomořské centrum pro předcházení konfliktům (EMCPC).[34] V této souvislosti je třeba připomenout, že podobná centra již existují. V roce 1990 bylo zřízeno takové centrum z rozhodnutí OBSE ve Vídni. K jeho povinnostem patřily konzultace a spolupráce v případě nenadálých a neobvyklých vojenských aktivit. Podobný mechanismus měla mít též tři centra pro předcházení konfliktům v rámci Multilaterální skupiny pro prevenci a regionální bezpečnost (ACRS) zahrnutá do madridského mírového procesu na Blízkém východě. Podle plánu měla být rozmístěna v Ammánu, v Kataru a v Tunisku, ale po nástupu vlády Likudu po izraelských parlamentních volbách přestal bezpečnostní výbor pracovat a od proklamovaných cílů se zatím ustoupilo.

Vezmeme-li v úvahu, že ESP prozatím vyjme vojenské aktivity ze své kompetence a agendy, co pak bude náplní evro-středomořského centra v rámci připravované evro-středomořské charty?[35] Rámcovou odpověď na tuto otázku lze najít ve stuttgartských směrnicích, podle nichž jeho primárním cílem bude povýšit politický dialog se záměrem předejít napětí a krizím. Jeho funkce bude spočívat v přijetí zvláštních opatření pro předcházení konfliktům a formulování partnerských opatření pro odvrácení krizí. Z těchto důvodů by mělo jeho založení vycházet z článku 8 Charty OSN.

Ve své činnosti bude EMCPC vycházet z principů, jež jsou popsány v *Barcelonské deklaraci* a v helsinském *Závěrečném aktu*: rovnost svrchovanosti a respektování práv zahrnující suverenitu; zřeknutí se použití síly či hrozby silou; neporušitelnost hranic; teritoriální integrita států; mírové řešení sporů; nezasahování do vnitřních záležitostí; respektování základních práv a svobod (včetně svobody svědomí, myšlení, náboženství a víry); stejná práva a sebeurčení národů; spolupráce mezi státy; odpor proti terorismu, organizovanému zločinu, drogám; plnění povinností na základě mezinárodního práva.

Směrnice rovněž stanoví parametry, v jejichž rámci bude EMCPC vytvořeno. Jde o povzbuzení konzultací mezi zainteresovanými zeměmi a o vytvoření struktury pravidelného dialogu za účelem předcházení krizím. K dalším parametrům patří procedury vyjasňování situace, zprostředkování, usmiřování sporů mírovými prostředky, které si zainteresované strany zvolí. Dále by šlo o podporu právního urovnání neshod, o přistoupení k příslušným mezinárodním smlouvám a o jejich respektování, o vytvoření struktury workshopů, které budou pomáhat najít příčiny nestability a napětí.

Hlavním cílem EMCPC bude tedy povzbuzování politického a ekonomického dialogu mezi evro-středomořskými partnerskými zeměmi. Zaměří se proto na zintenzivnění subregionální spolupráce v Maghrebu a v Mašriku. Při jeho vytváření bude třeba vycházet z charakteru konfliktů, který má obvykle mnoho dimenzí. Dále je i v zájmu mezinárodní-

ho společenství najít východisko pro společné řešení konfliktů a překonání byrokratické překážky prostřednictvím vytvoření jednotného koncepčního a institucionálního rámce. Jakýkoli přijatý preferenční mechanismus musí být vytvořen se záměrem řešit současná rizika a hrozby. Plán pro všechny případy musí být zaměřený na rozvíjení principů řízení krize a procedur pro celé Středomoří.[36]

Zároveň se počítá s vytvořením většího množství regionálních center, která by dostávala příslušné pokyny od evro-středomořského partnerství. Mohla by být požádána, aby provedla zjišťovací misi či uskutečnila lokální kulatý stůl za účelem vypracování analýzy a doporučení. Podílela by se na posílení dobrých sousedských vztahů.

POLITICKÉ PLÁNOVÁNÍ A ANALÝZY

Tato funkce vyžaduje vysoký stupeň politické soudržnosti, která není zajištěna ani v rámci EU. Je možné se nechat inspirovat modelem plánování, který existuje v rámci Skupiny pro předcházení konfliktům Evropské komise. Jeho výhodou by bylo, že by pomohl zajistit vzájemné ovlivňování a usměrňování ve vztahu k výzkumným ústavům, k nevládním a dalším občanským společnostem. V tomto ohledu by šlo o spojení ESP se sítí EuroMeSCo a Femise,[37] které zatím fungují v zárodečném stadiu evro-středomořského plánování a politických analýz. Taková struktura je výhodná, protože mnoho účastníků barcelonského procesu by pravděpodobně odmítlo spolupracovat v této oblasti na vládní úrovni.

Analytické práce z nevládní sítě institucí musejí být usměrňovány nějakou organizační jednotkou vytvořenou v rámci partnerství (což je málo pravděpodobné) nebo vlastním sekretariátem. V současné době je sekretariát ESP řízen poněkud nevhodně Evropskou komisí. Má na starosti několik existujících opatření pro posílení bezpečnosti a partnerství orientovaných na přírodní katastrofy (Mechanismus pro řízení živelných pohrom), sítě EuroMeSCo a Femise. Možná, že lepší než provádět komplikované plánování a analýzy za každou cenu bude lépe se zatím spokojit s dobrou propojeností a koordinovaností různých institucí ESP a segmentů tzv. decentralizované spolupráce v rámci partnerských občanských společností.

Dalším závažným organizačním lapsusem je podřízení dalšího klíčového orgánu, jakým je Výbor vysokých úředníků předsednictví EU, které se po půl roce střídá. Tento výbor spolu se Středomořským výborem nemá svůj sekretariát a využívá služeb Evropské komise a Evropské rady EU. R. Aliboni kritizoval přímé podřízení sekretariátu a Výboru vysokých úředníků orgánům EU jako symbol dominance Bruselu vyvolávající u středomořských partnerů pocit odcizení od ESP a nazval ho EU centrismem, který je třeba odstranit.[38]

PERSPEKTIVY VOJENSKÉHO DIALOGU

Neexistence skutečného vojenského dialogu v rámci ESP je velkou mezerou, kterou bude třeba v brzké době odstranit. Během ministerské konference ve Stuttgartu byl zmiňován pouze „povýšený politický dialog" *(enhance political dialogue)*. Neexistence bezpečnostního (ve smyslu vojenského) dialogu v rámci barcelonského středomořského procesu je stav neslučitelný nejen s celkovými globálními cíli ESP, ale i s principy CFSP EU, která se začala vytvářet po přijetí *Amsterodamské smlouvy* a na základě deklarací z posledních zasedání Evropské rady v Kolíně nad Rýnem a v Helsinkách. Charta v tomto ohledu předpokládá nějakou formu vojenského dialogu a spolupráci, ale skutečná realizace musí být postupná a uvážlivá.

EU se od svého vzniku v roce 1991 tváří jako „civilní mocnost", která disponuje sice vlastní CFSP, ale vyhýbá se vypracování skutečné vojenské a obranné politiky. Tato bezradnost má odraz i v praktické vojenské oblasti, jak se prokázalo během balkánských válek a během války v Perském zálivu v 90. letech. Podle některých názorů EU tehdy vystupovala spíše jako bankéř a USA jako válečník (i vojevůdce).[39]

Pokud se v *Barcelonské deklaraci* hovoří o bezpečnostním partnerství, nemyslí se tím vojenská forma bezpečnosti (tj. *hard security*), ale celé spektrum problémů spojených s bezpečností. Rovněž středomořští partneři tradičně odmítají multilaterální, institucionalizovanou formu spolupráce ve vojenské oblasti, protože zavádění různých standardů jim znemožňuje volnost rozhodování a nutí je k rychlé adaptabilitě. Spolupráce v bilaterální oblasti je pro ně mnohem přijatelnější. V pozadí je třeba hledat i negativní stereotypy typu „západní neokolonialismus a imperialismus". Značnou brzdou multilaterálního dialogu ve vojenské oblasti jsou středomořské konflikty, zvláště blízkovýchodní.

DALŠÍ FORMY STŘEDOMOŘSKÉHO DIALOGU

Nehledě na značný pokrok ESP v bezpečnostní oblasti zvláště po stuttgartské evro-středomořské konferenci nemá barcelonský proces dosud vybudované dostatečné bezpečnostní nástroje pro etapy předcházení konfliktům (upevnění míru, konsolidace, prevence konfliktů, intervence a řešení konfliktů). Dialog je veden pouze omezeně, a to v oblasti posilování důvěry řízení konfliktů.

Po válce v Perském zálivu byla zahájena série různých multilaterálních diplomatických aktivit pod různou hlavičkou, které by mohly za určitých podmínek komplementárním způsobem přispět k vytvoření nějakého kooperativního bezpečnostního systému ve Středomoří. V jeho rámci by barcelonský mírový proces (jako jediná iniciativa) nabídl vytvářející se široký systém pro předcházení konfliktům. V roce 2000 existovalo ve Středomoří šest funkčních iniciativ, z nichž pět dostalo mandát pro spolupráci v bezpečnostní oblasti. Byl pozastaven Evro-středomořský dialog (1973–1991), iniciativa 5 + 5 (1990–1991) jako dialog mezi vybranými jihostředomořskými zeměmi a maghrebskými, arabskými zeměmi a MENA summity (1994–1997).[40] Středomořské fórum (vytvořené 1994) je pouze diskuzním fórem bez bezpečnostního mandátu.

STŘEDOMOŘSKÁ INICIATIVA NATO

Strategie NATO vůči Středomoří se v 90. letech rozvíjela ve dvou směrech. Za prvé, měla zajistit ochranu členských států před hrozbou vycházející z oblasti. Za druhé, měla usilovat o kooperativní diplomacii prostřednictvím dialogu představitelů NATO s vybranými zeměmi (Maroko, Mauretánie, Tunisko, Egypt, Izrael, Jordánsko), zaměřeného na program limitovaných opatření na posílení důvěry. Hlavním iniciátorem této aktivity nebyly USA, ale jihoevropské země – Itálie a Španělsko –, které rovněž oficiálně předložily iniciativu *Partnerství pro Středomoří* (PfM), jež nemá v rámci NATO velkou podporu. Některé členské státy se obávají, aby se dialog nestal nástrojem zasahování do vnitřních záležitostí středomořských zemí v souvislosti s islamistickou aktivizací, zvláště v sunnitském Maghrebu, což by mohlo ohrozit budoucnost další spolupráce. Rovněž některé arabské země měly představu, že aktivity NATO budou zaměřeny proti narůstání role islamismu v souvislosti se situací v Alžírsku.[41]

NATO poskytuje rámec pro kolektivní bezpečnost pro celý středomořský region a má k tomu dostatečné prostředky: nejmocnější vojenskou infrastrukturu na světě; účast USA a Kanady; zkušenosti se spoluprací s rozvojovými a méně rozvinutými zeměmi v rámci *Partnerství pro mír* (PfP) a *Severoatlantické rady pro spolupráci* (NACC). Členové NATO nemají zájem o začlenění těchto zemí do Severoatlantické aliance v nejbližší době, protože by se museli zavázat bránit velmi nehomogenní oblast, čímž by se snížila i volnost manévrování NATO v celé oblasti. V zemích jižního Středomoří nemá zatím NATO příliš dobré jméno vzhledem k dominanci Spojených států, které mnozí nacionalisté a islamisté označují za „původce veškerého zla". Jakákoli bližší spolupráce s NATO by mohla snížit legitimitu režimu a vyvolat odpor veřejnosti. Renomé NATO se mírně zlepšilo po válce v Bosně a opět pokleslo po humanitární ozbrojené misi NATO v Kosovu.

Evropané v rámci NATO obvykle kritizují rozšíření působnosti NATO mimo území členských států a argumentují, že obchod (tedy nikoli demonstrace síly) jim zajistí přístup k energetickým zdrojům v regionu. Přitom obchod nevyžaduje sdílení společných hodnot.[41]

Všestranný zájem o Středomoří se po skončení studené války zvýšil. Z vojensko-strategického hlediska bylo Středomoří vyčleněno z území *out of area* (mimo dosah vojenské působnosti NATO) a zařazeno do kategorie *NATO's Near Abroad* (blízké zahraničí NATO) v souladu s novou *Strategickou koncepcí NATO*, přijatou na washingtonském summitu v roce 1999. Tato nová koncepce však žádným způsobem nevymezila roli Středomoří ve strategii NATO.[43] Existují různé tlaky a protitlaky ze strany jednotlivých členských států rozšířit jeho odpovědnost za hranice dosavadní teritoriální působnosti. Španělsko a Itálie si přejí angažovanost Severoatlantické aliance v případě tzv. „nesdíleného rizika". U Španělska existuje tradiční zájem o multilaterární bezpečnostní přístupy k problematice španělských enkláv Mellila a Ceuta v Africe. Řím by uvítal větší pozornost NATO věnovanou problematice pohybu uprchlíků z jižního Středomoří. Jižní Evropa jako celek chce dodatečné záruky pro posílení energetické bezpečnosti. Athény dlouhodobě vymáhají aplikaci článku V o společné obraně pro případ tureckého útoku na Řecko. Řecko a Turecko mají zájem o rozšíření článku 5 Washingtonské smlouvy, a tak si chtějí zajistit ochranu svých vnějších hranic. Francie a Řecko rozhodně odmítají odpovědnost NATO za bezpečnostní problémy zařazené do „třetího pilíře", jako jsou terorismus, drogy, organizovaný zločin aj., zatímco USA a Turecko si to přejí.[44] USA by rády viděly Středomoří jako předpolí pro pronikání do dalších oblastí (Perský záliv, kaspická a černomořská oblast), a proto mají mimořádný zájem o posilování strategické role Turecka a jižního křídla NATO. Portugalsko, Itálie a Turecko si tradičně přejí udržení americké angažovanosti v evropské bezpečnosti, zatímco třeba Řecko a Francie se zasazují o posílení evropské obranné identity.

Koncepce Kombinovaného společného úkolového seskupení *(Combined Joint Task Force – CJTF)* může hrát roli při „vybalancování" transatlantického bezpečnostního systému a zvýšení role EU při řízení konfliktů ve Středomoří. Závěry washingtonského summitu NATO společně se závěry kolínského či helsinského summitu EU se mohou stát stimulem pro vytváření evropských mobilních jednotek. A kosovská krize k tomu vytvořila podmínky.

ZÁPADOEVROPSKÁ UNIE A STŘEDOMOŘSKÝ DIALOG

V roce 1992 ZEU zahájila dialog se středomořskými zeměmi, kterého se zúčastnily Jordánsko, Alžírsko, Mauretánie, Tunisko, Maroko a Egypt. Od té doby se tento dialog pravidelně koná v Bruselu za účasti představitelů či úředníků ZEU a velvyslanců středomořských zemí působících v Bruselu. Tento dialog je v pokročilejším stadiu než dialog NATO, protože kromě seminářů zahrnuje i výměnu vojenských informací, *ad hoc* účast na vojenských cvičeních se statutem pozorovatele (cvičení CRISEX), návštěvy satelitního centra a uvažuje se i o společných akcích v případě živelných katastrof. ZEU nemá příliš velký zájem o vytvoření nějakého multilaterálního bezpečnostního rámce pro Středomoří, nýbrž preferuje spolupráci na bilaterálním základě a posílení transparentnosti vojenských aktivit v této oblasti.[45] Její výhodou je, že operuje v oblasti evropského přednostního bezpečnostního zájmu. Výjimečnost statutu ZEU se v brzké době změní v souvislosti s vytvořením plnohodnotné Jednotné bezpečnostní a obranné identity (ESDI) v rámci NATO a eventuálním „pohlcením" ZEU ze strany EU na základě rozhodnutí kolínského summitu z června 1999. Po dokončení této transformace bude hrát ZEU ve vztahu k nečlenským státům Středomoří podobnou roli jako NATO vůči Rusku (tj. kooptování bez integrace).

Objevují se snahy o postupné spojení dialogu či některých jeho součástí s evro-středomořským partnerstvím.[46] Dá se očekávat, že některé jihostředomořské země budou vystupovat proti podobné variantě, protože zásadně odmítají, aby dialog s EU dostal vojenskou

dimenzi. Členské státy ZEU průběžně organizují kampaň orientovanou na rozptýlení obav z mnohonárodnostních vojenských jednotek patřících do rámce ZEU (EUROFOR, EUROMARFOR).[47]

ORGANIZACE PRO BEZPEČNOST A SPOLUPRÁCI V EVROPĚ (OBSE)

Středomořská dimenze v rámci KBSE/OBSE má zřejmě nejdelší tradici. Helsinský *Závěrečný akt* v tomto kontextu obsahoval jeden oddíl věnovaný otázkám bezpečnosti a spolupráce ve Středomoří. Prvním konkrétním signálem skutečného zájmu zemí jižního Středomoří byla jejich snaha připojit se nějakým oficiálním způsobem k procesu OBSE. Na summitu v Budapešti (1994) se poprvé zúčastnilo jednání v rámci skupin pro lidská práva a ekonomickou dimenzi pět neúčastnických zemí *(non-participating)* ze Středomoří (Maroko, Alžírsko, Tunisko, Egypt, Izrael a nedávno se připojilo i Jordánsko), které získaly statut pozorovatele a pozvání na všechna následná jednání věnovaná středomořské problematice. Tyto země se rozhodly vytvořit *Výbor pro bezpečnost a spolupráci v oblasti Středozemního moře*, který měl formálně sjednocovat jejich iniciativy vůči OBSE a fungovat i mimo jednotlivé výbory a zasedání OBSE. Věřilo se, že pomůže propojit helsinský proces s rozvíjejícím se mírovým procesem na Blízkém východě, což se však později nenaplnilo.

Výhodou OBSE je nesektářský charakter, široké a různorodé členství a zkušenosti s nevojenským, civilním přístupem k bezpečnosti. Arabské země vnímají OBSE jako neutrální organizaci, a proto by bylo možné využívat jejích služeb i v období napětí na Blízkém východě. Forma a zaměření by vyhovovaly potřebám kooperativní bezpečnosti ve Středomoří. OBSE je však zahlcena velkým množstvím funkcí, aktivit a bez značné politické vůle není jisté, že by pokryla rozmanitý středomořský prostor.

Zatím nejdůležitější aktivitou jsou periodické středomořské semináře věnované různým naléhavým regionálním problémům. První seminář OBSE se konal v Káhiře v roce 1995 a byl věnován problematice opatření k posílení důvěry. Zatím poslední seminář se konal v říjnu 1998 na Maltě a projednával otázky lidské dimenze bezpečnosti, demokracie a vyjadřoval se k různým právním aspektům.[48] Další formou spolupráce jsou např. briefingy v sídle sekretariátu OBSE ve Vídni pro zástupce neúčastnických středomořských zemí.

Zajímavý byl projekt *Konference o bezpečnosti a spolupráci ve Středomoří* (CSCM), který byl oficiálně předložen v roce 1990 vládami Španělska a Itálie a potvrzen i v *Pařížské chartě pro novou Evropu* v témže roce. Tato iniciativa měla sice krátké trvání a oficiálně byla zrušena italským ministrem zahraničí Michelisem v červnu 1991 s odůvodněním, že by narušovala mírový proces pod dohledem USA. Iniciativa na svolání CSMC nebyla odložena do archivu, ale byla neustále oživována různými zeměmi při různých příležitostech. Např. pokusy o prosazení CSCM pokračovaly na úrovni Meziparlamentární unie v letech 1991–1992, ale stoupencům projektu se nepodařilo získat rozhodující podporu. V 90. letech se objevil i španělský návrh na založení Středomořského fóra (MF) v rámci Výboru zmocněnců (CSO) inspirovaný myšlenkou Ekonomického fóra.[49]

Základní úkoly CSCM byly:

- garantování bezpečnosti všech států ve Středomoří, v severní Africe a na Blízkém východě;
- podpora vyváženého ekonomického a sociálního vývoje a zmírnění ekonomické, sociální, demografické, politické i kulturní nerovnováhy;
- vytvoření rámce, v němž by různé (kulturní, náboženské) společnosti mohly společně koexistovat.[50]

Za tím účelem byly navrženy tři koše po vzoru Helsinek, tj. pro bezpečnost, lidskou dimenzi a ekonomickou spolupráci.

Myšlenku CSCM se dne 4. 11. 1996 snažil oživit ministr zahraničních věcí Velké Británie M. Rifkind během své návštěvy v Abú Zábí. Instituce by podle jeho představ zahrnula všechny země v regionu, včetně Turecka, Izraele a později i Iráku a Íránu (pokud splní zá-

kladní podmínky pro přijetí).[51] Většina arabských zemí ho odmítla. Egyptský ministr zahraničí řekl, že se návrh objevil v době, kdy hlavním úkolem bylo řešení arabsko-izraelského sporu, a je už při svém zrodu absolutně nerealizovatelný.[52]

Skutečný význam OBSE spočívá především v tom, že se stala inspirujícím modelem pro činnost dalších významných středomořských iniciativ či institucí, jako bylo v rámci mírového procesu *Centrum pro prevenci a řešení konfliktů na Blízkém východě* a *Multilaterální skupina pro prevenci a regionální bezpečnost* (ACRS).[53] Rovněž barcelonské evro-středomořské partnerství kopíruje trojkošovou organizační strukturu OBSE.

SPOLEČNÁ STRATEGIE EU PRO POSÍLENÍ STŘEDOMOŘSKÉHO REGIONU

Během zasedání Evropské rady, konaného ve dnech 19.–20. 6. 2000 v Santa Maria da Feira, byl schválen další důležitý dokument – *Společná strategie Evropské unie vůči středomořskému regionu*. Společnou strategií se budou řídit politiky a aktivity EU při rozvíjení partnerství mezi EU a Středomořím, založeného *Barcelonskou deklarací* i *acquis*. Bude sloužit k upevňování míru, stability a bezpečnosti na Blízkém východě po komplexním mírovém uspořádání. Vyjadřuje tak odhodlání EU aktivně sledovat ucelenou politiku vůči tomuto regionu.[54] Ve zmíněném dokumentu se EU odvolávala na článek 13 *Smlouvy o Evropské unii*. Pro politickou a ekonomickou oblast byly vytyčeny následující úkoly:

- identifikovat společné postupy v bezpečnostních otázkách za účelem vytvoření společné oblasti míru a stability;
- vypracovat opatření potřebná k vytvoření partnerství, zvláště podpora pravidelných konzultací a výměna informací se středomořskými partnery;
- včas předávat příslušné informace o iniciativách, které by mohly zajímat ostatní středomořské partnery;
- posílit spolupráci při řešení globálních problémů, jako je terorismus, organizovaný zločin a obchod s drogami;
- spolupracovat při stanovení možných opatření k předcházení konfliktům, řízení krizí, postkonfliktní obnovy, napomáhání k mírovému urovnání konfliktů a sporů právními prostředky;
- zabývat se problematikou nášlapných min ve Středomoří, tj. jejich odstraňováním, vyhledáváním a pomocí obětem, a to za účelem naplňování cílů Ottawské konvence;
- usilovat, aby středomořští partneři podepsali a ratifikovali všechny smluvní dokumenty o nešíření zbraní (NPT, CWC, BWC, CTBT);
- vytvářet vzájemně a dobře ověřitelnou blízkovýchodní oblast beze zbraní hromadného ničení (chemických, biologických i jaderných) a jejich nosičů.

Většina myšlenek je převzata z barcelonské konference a z jejího pracovního programu. Hlavní pozornost je opět věnována problémům *soft security* (drogy, organizovaný zločin, terorismus), zatímco vojenská spolupráce nebyla tradičně zmíněna. Opatření k posílení důvěry a k předcházení konfliktům bylo nově doplněno i společným řízením krizí, kterému se EU spíše vyhýbala. Spolupráce při postkonfliktní obnově a napomáhání k mírovému řešení právními prostředky avizuje zájem Evropy vyjít ze stínu USA a více se konkrétně zapojit do mírového procesu na Blízkém východě.

V pracovním programu pro období francouzského předsednictví EU slibuje Paříž, že vyjde vstříc konečnému termínu vyhlášení palestinského státu v souladu s *Berlínskou deklarací* z března 1999.[55] V ní EU vyjádřila připravenost zvážit uznání mírového, demokratického a životaschopného palestinského státu na základě existujících dokumentů a jednání. Palestinské právo na sebeurčení uznalo Evropské společenství už v roce 1980 v tzv. *Benátské deklaraci*. EU je připravena v případě konečného mírového řešení se podílet na hospodářském povznesení palestinského státu v rámci Multilaterální skupiny pro regionální rozvoj (REDWG) a MEDA programů.

V porovnání s *Barcelonskou deklarací* je *Společná strategie EU vůči středomořskému regionu* akčně orientovaná a méně deklarativní. EU v ní např. slibuje, že bude dohlížet (te-

dy nikoli pouze konstatovat zájem), aby středomořští partneři podepsali a ratifikovali všechny smluvní dokumenty o nešíření zbraní. Významnou skutečností je deklarovaná připravenost EU přihlédnout při dalším rozvíjení CFSP k obsahu tohoto dokumentu a k jeho zaměření.

Velký význam pro další vývoj v této oblasti mělo rozhodnutí Evropské rady na jejím zasedání v Kolíně nad Rýnem (červen 1999), během něhož bylo schváleno vytvoření společné bezpečnostní a obranné politiky jako dodatku k CFSP. Objevila se potřeba nových opatření k předcházení a řízení krizí. Tento proces se stal i obsahem jednání ministerské konference evro-středomořského partnerství, která se konala v listopadu 2000 v Marseille. Nebyl zde sice schválen připravený draft charty pro mír a stabilitu, ale bylo zdůrazněno, že barcelonský proces nebude v nejbližší budoucnosti zachovávat žádné tabu ve vztahu k projednávání takových důležitých témat, jako jsou bezpečnost, odzbrojení, dodržování práva, respektování lidských práv a demokratických principů. EU se vyslovila rovněž pro větší zapojení do blízkovýchodního mírového procesu, a to především ve formě posilování důvěry mezi konfliktními stranami. Potvrdila platnost principů pro řešení blízkovýchodního konfliktu, které byly stanoveny *Berlínskou deklarací* z roku 1999 a podle nichž souhlasila s vytvořením nezávislého, demokratického, životaschopného a mírového palestinského státu v blízké budoucnosti, a to na základě jednání. V současné době EU analyzuje potřeby ekonomické i finanční pomoci pro případ uzavření blízkovýchodní mírové dohody. Hlavní důraz je přitom kladen na budoucí rozsáhlou podporu soukromých přímých investic v daném regionu.

Významnou skutečností je deklarovaná připravenost EU přihlédnout při dalším rozvíjení CFSP k obsahu dokumentu *Společné strategie EU vůči středomořskému regionu*, a to tím způsobem, aby se stal závazný pro členské státy při jednáních v rámci dalších mezinárodních organizací, jako je Rada Evropy, OSN, OBSE aj. Jeho schválením došlo k „emancipaci" různých evropských politik orientovaných např. na vztahy s dalšími regiony. Evropská středomořská strategie by měla být méně závislá na zájmech a aktivitě konkrétní země, na lobbistických tlacích, na národních zájmech jednotlivých zemí a na konjunkturálních, dočasných změnách postojů, jak tomu mnohdy bývalo v minulosti. Měla by zlepšit celoevropskou koordinaci a akčnost ve vztahu ke Středomoří.

---

[1] Viz A European Foreign Policy: Ambition and Reality, Speech by Chris Patten. IFRI-Paris, 15. 6. 2000 (http://europa.eu.int).

[2] Hlavní cíle jsou stanoveny ve dvou dokumentech z poslední doby: a) Common Strategy of the European Union on the Mediterranean Region. European Council at Santa Maria da Feira on 19–20 June 2000. Euromed Report, Issue, No. 10, 20 June 2000; b) Reinvigorating the Barcelona Process, Working Document of the European Commission Services for the „Think Tank" Meeting of Euro-Mediterranean Foreign Ministers, Lisbon, 25–26 May 2000.

[3] Myšlenky jsou obsaženy ve dvou základních dílech: a) Braudel, Fernard: The Mediterranean and Mediterranean World in the Age of the Philip II. Trans. Sian Reynolds. New York: Harper & Row, 1972. b) Huntington, Samuel: The Clash of the Civilisation and the Remaking of World Order. New York: Simon & Schuster, 1996.

[4] Přehledy viz Survey of Turkey: Star of Islam. The Economist, 12/1991. Viz též Survey of Turkey. The Economist, 8/1996.

[5] Viz Saguineti, Victor: Turkey and European Union: Fundamentalism or Algerian Syndrome? Studia Diplomatica, 1997, No. 6, s. 45–46.

[6] Viz Foreign Policy-Dis Politika, 3–4/1997, s. 89.

[7] Citace různých evropských činitelů vysvětlující termín „křesťanský klub" jsou uvedeny ve sborníku Perceptions Mutuelles dans la Méditerraneé. Viz Marquina, Antonio (ed.): Perceptions Mutuelles dans la Méditerraneé. Unité et diversité. Madrid – Paris – Mosbach: UNISCI – Publisud – AFES-PRESS, 1998, s. 173.

[8] Viz Lorca, Alejandro V.: The EU and the Mediterranean: Is an „US" Versus „Them" Situation Inevitable? The International Spectator, Vol. XXXI, No. 3, July – September 1995, s. 55.

[9] Viz Common Strategy of the European Union on the Mediterranean Region. European Council at Santa Maria da Feira on 19–20 June 2000. Euromed Report, Issue, No. 10, 20. 6. 2000 (http://www.euromed.net/tools/euromed-report/issue10en.htm).

[10] Viz Hunter, Shireen T.: The Algerian Crisis: Origins, Evolution and Lessons for Maghreb and Europe. CEPS Paper, No. 66, Brussels, 1996, s. 71.

[11] Huntington, Samuel: cit. dílo, s. 271.
[12] Viz Kropaček, L.: Islámský fundamentalismus. Praha: Vyšehrad, 1996, s. 238.
[13] Jeho zkrácený text s komentářem byl publikován v arabských novinách Aš-Šarq al-awsat, 15. 10. 1995.
[14] Podrobněji viz Aš-Šarq al-awsat, 17. 1. 1997.
[15] Viz Borderas, A.: Fundamentalist Tendencies and the Future of Democracy in North Africa. North Atlantic Assembly (Report), October 1993.
[16] Viz Aliboni, Roberto: Colective Political Co-operation in the Mediterranean, Security Challenges in the Mediterranean Region. Edited by Roberto Aliboni, George Joffé, Tim Niblock, Frank Cass. London, 1996, s. 57.
[17] V Barcelonské deklaraci se objevuje termín Euro-Mediterranean Pact (Evro-středomořský pakt). Malta a Francie původně navrhly termín Stability Pact for Mediterranean (Pakt stability pro Středomoří), poté zkráceně Mediterranean Pact (Středomořský pakt) či Mediterranean Charter (Středomořská charta).
[18] Podrobněji viz Tanner, Fred: The Mediterranean Pact: A Framework for Soft Security Co-operation, Perception. December – February 1996/1997, s. 56–67.
[19] Viz Chairman's Formal Conclusions. Third Euro-Mediterranean Foreign Ministeral Meeting, Stuttgart. April 1999, annex.
[20] Viz Toward a Charter for Peace and Stability. European Commision DG (unit F.1), February 2000 (http://www.euromed.net/information-notes/CharterEN.html).
[21] Viz Spencer, Claire: Partnership-building in the Mediterranean. The International Spectator, Vol. XXXIV, No. 4, October – December 1999, s. 67.
[22] Viz Barcelona Declaration adopted at the Euro-Mediterranean Conference (27 and 28 November 1995), final version.
[23] Viz Aliboni, Roberto: cit. dílo, s. 62.
[24] Viz Marquina, Antonio (ed.): cit. dílo. Viz též Calleya, Stephen C.: The Euro-Mediterranean Process After Malta: What Prospects? Mediterranean Politics, Vol. 2, No. 2, 1997, s. 1–22.
[25] Viz Aly, Abdel Monem Said: The Shattered Consensus-Arab Perceptions of Security. The International Spectators, Vol. XXXI, No. 4, October – December 1996, s. 52.
[26] Viz Guazzone, Laura: The Evolving Framework of Arab Security Perceptions: The Impact of Cultural Factors. The International Spectator, Vol. XXXI, No. 4, October – December 1996, s. 63–74.
[27] Viz Chourou, Béchir: Redefining Mediterranean Security: A View from the South. In: Marquina, Antonio (ed.): cit. dílo, s. 291.
[28] Viz Kodmani-Darwish, Bassma: Pulsions et impulsions: L'Euro-méditerranée comme enjeu de societé. Politique étrangére, 1/1998, s. 43.
[29] Viz Is the Barcelona Process Working? EU Policy in the Eastern Mediterranean. Conference Proceeding, Athens, April 2–3, 1998. The Philip Morris Institute for Public Policy Reasearch, 1998, s. 8–9.
[30] Během zasedání Evropské rady v Lisabonu (15. 5. 1995) bylo rozhodnuto vytvořit společné námořní jednotky EUROMARFOR podřízené ZEU, které měly spolu s jednotkami EUROFOR stabilně operovat ve Středozemním moři. Na vytvoření jednotek se podílela Francie, Itálie, Portugalsko a Španělsko. Očekává se i zapojení Řecka. ZEU tak vytvořila jednotky schopné samostatně operovat ve středomořském prostoru vedle 6. americké flotily. Budou určeny k nasazení v těch případech, které patří do kategorie soft security či petersbergských úkolů, tj. živelné pohromy, migrace aj.
[31] Viz Biad, Abdelwaháb: Conflict Prevention in the Euro-Mediterranean Partnership: Challenges and Prospects. The International Spectator, Vol. XXXIV, No. 2, April – June 1999, s. 109–122.
[32] Podrobněji viz tamtéž, s. 109–122.
[33] Viz Les Elites et le processus de changement dans la Méditerraneé. Antonio Marquina (ed.). FMES-UNISCI-CREST 1998, Collection STRADEMED, s. 309–310.
[34] Směrnice byly dodatkem k závěrečnému dokumentu stuttgartské třetí ministerské evro-středomořské konference nazvané Předsednické formální závěry z dubna 1999.
[35] Podrobněji viz Calleya, Stephen C.: The Establishment of a Euro-Med Conflict-Prevention Center. Mediterranean Quarterly, Vol. 11, No. 2, spring 2000, s. 78–95.
[36] Viz Tanner, Fred: The Euro-Mediterranean Partnership: Prospects for Arms Limitatios and Confidence Building after Malta. The International Spectator, Vol. XXXVII, No. 2, April – June 1997, s. 20–40.
[37] EuroMeSCo je síť sdružující evro-středomořské instituty pro výzkum zahraniční politiky, která byla vytvořena v roce 1996 v rámci barcelonského procesu. V roce 1999 měla 34 členů a 7 pozorovatelů. Od května 1998 se zabývá přípravou charty pro mír a bezpečnost a opatřeními na posílení bezpečnosti. Evro-středomořské fórum ekonomických ústavů Femise (27 členů) bylo vytvořeno v roce 1997 s cílem vypracovávat nezávislé analýzy týkající se hlavních ekonomických témat v rámci ESP. Podrobněji viz Euro-Mediterranean Partnership. Information Notes. European Comission, Unité 1B/A/4, April 1999.
[38] Viz Aliboni, Roberto: Re-Setting the Euro-Mediterranean Security Agenda. The International Spectators, Vol. XXXIII, No. 4, October – December 1998, s. 2.
[39] Viz Stavridis, Stellos – Hutchence, Justin: Mediterranean Challenges to the EU's Foreign Policy. European Foreign Affairs Review, Vol. 5, No. 1, spring 2000, s. 61–62.
[40] Iniciativa 5 + 5 zanikla v důsledku alžírské občanské války a vyhlášení protilibyjského embarga. Evro-arabský dialog byl ukončen v důsledku rozdělení arabského světa po válce v Perském zálivu. MENA summity by-

ly dočasně pozastaveny po nástupu vlády Likudu v Izraeli a po zastavení mírového procesu na Blízkém východě v roce 1997.

[41] Viz Faria, Fernanda – Vasconcelos, Alvaro: Security in Northern Africa: Ambiguity and Reality. Institute for Security Studies WEU, Chaillot Papers 25, Paris, September 1996, s. 22–23.

[42] Viz Yaphe, Judith S.: Do No Harm: Thoughts on NATO's Mediterranean Initiativa. Mediterranean Quarterly, Vol. 10, No. 4, fall 1999, s. 62–63.

[43] Viz dokument NATO, NAC-S(90)65, 24 April 1990, paragraph 38.

[44] Viz Lesser, Ian O.: NATO Looks South: New Challenges and New Strategies in the Mediterranean. RAND 2000, s. 50 (http://www.rand.org/publications/MR/MR 1126).

[45] Viz Faria, Fernanda – Vasconcelos, Alvaro: cit. dílo, s. 22.

[46] Dva špičkové instituty – WEU Institute for Security Studies a italský Instituto Affari Internazionalli – nedávno organizovaly seminář o roli ZEU v evro-středomořském partnerství.

[47] Francouzi např. pozvali marocká letadla, aby se zúčastnila cvičení zmíněných jednotek Eole 98. Středomořští partneři byli pozváni, aby si prohlédli hlavní stan EUROFOR ve Florencii.

[48] Podrobněji viz Mediterranean Seminar Looks at the Human Dimension, Democracy and the Rule of Law. OSCE Newsletter, Vol. 5, No. 10, October 1998.

[49] Viz Heraclides, A.: Helsinki–II and its Aftermath. London: Pinter Publishers, 1993, s. 162–163.

[50] Podrobněji viz Kovalski, N.: The Mediterranean Process: Dimension of the 90s. Occasional Papers, No. 8, IIP, Vienna, April 1994, s. 14–15.

[51] Viz Aš-Šark al-awsat, 5. 11. 1996.

[52] Viz Aš-Šark al-awsat, 7. 12. 1996.

[53] Viz Weidenfeld, W.: Europe and the Middle East. Gutersloh: Bertelsmann Foundation Publishers, 1995, s. 45.

[54] Viz Zasedání Evropské rady, konané ve dnech 19. a 20. 6. 2000 v Santa Maria da Feira. Dokumenty Evropské unie, pravidelná příloha Mezinárodní politiky, rok 2000, číslo 7, s. 9.

[55] Viz The Mediterranean Region and the French Presidency of the European Union – Extracts from the Work Programme of the Presidency, 1 July to 31 December 2000, Brussels, 1 July 2000, Nr. 3417/2/00 (http://www.euromed.net/tools/Euromed-report/issue13en.htm).